บทความวิจัย

สภาวะที่เหมาะสมในการผลิตเซลลูโลสจากแบคทีเรียจากน้ำเปลือกแตงโมโดยเชื้อ *Komagataeibacter* sp. PAP 1

ดวงใจ โอชัยกุล[1*]

ได้รับบทความ: 2 พฤษภาคม 2562
ได้รับบทความแก้ไข: 30 กันยายน 2562
ยอมรับตีพิมพ์: 24 ตุลาคม 2562

บทคัดย่อ

เซลลูโลสจากแบคทีเรียสามารถผลิตได้จากจุลินทรีย์หลายชนิด โดยใช้วัตถุดิบที่เป็นผลพลอยได้ทางการเกษตร งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์ที่จะใช้เปลือกแตงโมซึ่งเป็นของเหลือทิ้งมาเป็นวัตถุดิบราคาถูกในการผลิตเซลลูโลสจากแบคทีเรียโดยใช้ *Komagataeibacter* sp. PAP1 และศึกษาคุณสมบัติของกระดาษที่ได้จากเซลลูโลสที่ได้จากการเลี้ยงเชื้อในอาหารน้ำเปลือกแตงโมและอาหารมาตรฐาน Hestrin-Schramm (HS medium) ผลการทดลองพบว่าน้ำเปลือกแตงโมสามารถนำมาใช้ผลิตเซลลูโลสจากแบคทีเรียได้อย่างดี สภาวะที่เหมาะสมในการผลิตเซลลูโลสจากแบคทีเรียโดยใช้น้ำเปลือกแตงโมเป็นอาหารเลี้ยงเชื้อ มีการเติมน้ำตาลแมนนิทอลความเข้มข้นร้อยละ 5 (น้ำหนักต่อปริมาตร) เติมไดแอมโมเนียมฟอสเฟตความเข้มข้นร้อยละ 0.1 (น้ำหนักต่อปริมาตร) และปรับ pH เริ่มต้น 6.0 บ่มที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส นาน 7 วัน โดยให้ผลผลิตเซลลูโลส 6.20 ± 0.25 กรัมต่อลิตร ซึ่งสูงกว่าการเพาะเลี้ยงในอาหารมาตรฐาน HS 1.94 เท่า กระดาษที่ได้จากการเพาะเลี้ยงในน้ำเปลือกแตงโมจะมีค่าความแข็งแรงสูงกว่ากระดาษที่ได้จากการเพาะเลี้ยงในอาหารมาตรฐาน HS การศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าเปลือกแตงโมสามารถนำมาใช้ผลิตเซลลูโลสจากแบคทีเรียได้และมีต้นทุนที่ถูกลง

คำสำคัญ: เซลลูโลสจากแบคทีเรีย เปลือกแตงโม *Komagataeibacter* sp.

---

[1]ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง กรุงเทพฯ
[*]ผู้นิพนธ์ประสานงาน, e-mail ; daungjai.oc@kmitl.ac.th

Optimization of Bacterial Cellulose Production from Watermelon Rind by *Komagataeibacter* sp. PAP1

Duangjai Ochaikul[1*]

Received: 2 May 2019
Revised: 30 September 2019
Accepted: 24 October 2019

ABSTRACT

Bacterial cellulose (BC) is produced by several microorganisms on agriculture by-products. This research aims to utilize waste watermelon rind as low cost substrates to produce BC using *Komagataei* bacter sp. PAP1 and to study the structural properties of BC papers in both watermelon rind and Hestrin-Schramm (HS) media. This result indicated that watermelon rind water performed well for BC production. The optimized watermelon water-based medium composed of 5% (w/v) mannitol, 0.1% (w/v) diammonium phosphate and pH 6.0 and incubated at 30°C for 7 days. Under these conditions, BC yield was 6.20 ± 0.25 g/L, 1.94 folds higher than that in standard Hestrin-Schramm (HS) medium. The BC paper sheets produced using the obtained BC pellicle from optimized watermelon rind water-base medium gave higher mechanical strength than those from standard HS medium. This study showed the possibility of using watermelon rind to produce BC and made BC production more cost-effective.

Keywords: Bacterial cellulose, Watermelon rind, *Komagataeibacter* sp.

[1]Department of Biology, Faculty of Science, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang, Bangkok 10520, Thailand
[*]Corresponding author email: daungjai.oc@kmitl.ac.th

บทนำ

เซลลูโลสจากแบคทีเรีย (Bacterial cellulose, BC) เป็นพอลิแซคคาไรด์ทางชีวภาพชนิดหนึ่ง ผลิตได้จากจุลินทรีย์ เช่น *Komagataeibacter* sp. (ชื่อเดิม *Gluconacetobacter*) [1], *Aerobacter, Agrobacterium, Rhizobium, Sarcina* และ *Pseudomonas* อย่างไรก็ตาม *Gluconacetobacter* เป็นแบคทีเรียที่ผลิตเซลลูโลสได้สูง และนิยมใช้ผลิตในระดับอุตสาหกรรม [2] การเพาะเลี้ยงจุลินทรีย์ในสภาวะนิ่งเป็นวิธีที่ใช้ในการผลิตเซลลูโลสจากแบคทีเรีย โดยแบคทีเรียจะสร้างแผ่นเซลลูโลสขึ้นที่ผิวหน้าอาหารหมัก [3] การสังเคราะห์เซลลูโลสจากแบคทีเรีย เริ่มจากกลูโคสถูกเปลี่ยนเป็น glucose-6-phosphate จนได้เป็น uridine diphosphate glucose (UDP-glucose) ซึ่งเป็นสารตัวกลางในการผลิตเซลลูโลส [4] ปัจจุบันนี้มีความสนใจที่จะนำแผ่นเซลลูโลสจากแบคทีเรียมาใช้ประโยชน์ในระดับอุตสาหกรรม เนื่องจากเซลลูโลสจากแบคทีเรียมีค่าความแข็งแรงดึงสูง มีความบริสุทธิ์สูง และความสามารถในการดูดซับน้ำสูง จากคุณสมบัติเหล่านี้จึงมีการนำเซลลูโลสจากแบคทีเรียมาใช้เป็นวัสดุในการผลิตกระดาษที่มีคุณภาพสูง กระดาษลำโพง และอาหารลดน้ำหนัก [5-6] อย่างไรก็ตาม ต้นทุนในการผลิตเซลลูโลสจากแบคทีเรียยังสูง ประสิทธิภาพในการผลิตค่อนข้างต่ำ และอาหารเลี้ยงเชื้อมีราคาแพง มีความพยายามแก้ปัญหาเหล่านี้โดยนำของเหลือทิ้งจากการเกษตร และโรงงานอุตสาหกรรมมาใช้ผลิตเซลลูโลส ซึ่งจะลดมลภาวะทางสิ่งแวดล้อมได้อีกทางหนึ่ง มีงานวิจัยต่างๆได้นำวัสดุเหลือทิ้งเหล่านี้มาใช้เป็นวัตถุดิบในการหมักเซลลูโลสจากแบคทีเรีย เช่น น้ำทิ้งจากกระบวนการหมักพอลิแซคคาไรด์ประเภท Pullulan [7] น้ำทิ้งจากโรงงานผลิตสุรากลั่น [8] และเปลือกส้มและกากส้ม [9] งานวิจัยนี้สนใจศึกษาเปลือกแตงโม ซึ่งเป็นของเหลือทิ้งจากการบริโภคเนื้อแตงโม แตงโมมีชื่อวิทยาศาสตร์ *Citrullus lanatus* อยู่ในวงศ์ *Cucurbitaceae* เป็นพืชที่ขึ้นได้ทั่วไปในเขตร้อนชื้น [10] เป็นผลไม้ที่มีน้ำเป็นองค์ประกอบจำนวนมาก มีหลายพันธุ์ เช่น พันธุ์จินตหรา ตอร์ปิโด เป็นต้น งานวิจัยส่วนใหญ่จะศึกษาคุณสมบัติของเนื้อแตงโม เช่น สารต้านอนุมูลอิสระ [10] และคุณค่าทางอาหารต่างๆ ของแตงโม ยังไม่มีการศึกษาการนำเปลือกแตงโมซึ่งเป็นของเหลือทิ้งมาใช้ประโยชน์ งานวิจัยนี้จึงได้สนใจที่จะนำเปลือกแตงโมมาใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตเซลลูโลส โดยใช้แบคทีเรียที่แยกได้จากงานวิจัยก่อนหน้านี้ และศึกษาสภาวะที่เหมาะสมในการผลิตเซลลูโลสจากแบคทีเรียดังกล่าว เพื่อจะขยายกำลังการผลิตในอุตสาหกรรมต่อไป

อุปกรณ์และวิธีทดลอง

1. การเตรียมหัวเชื้อของ *Komagataeibacter* sp. PAP 1

เชื้อ *Komagataeibacter* sp. PAP 1 เป็นแบคทีเรียที่ผลิตเซลลูโลสได้สูง แยกได้จากมะละกอในประเทศไทย [11] เตรียมอาหารสูตรน้ำมะพร้าว ซึ่งประกอบด้วยน้ำมะพร้าวแก่ 1 ลิตร น้ำตาลทรายร้อยละ 5 (น้ำหนักต่อปริมาตร) แอมโมเนียมซัลเฟตร้อยละ 0.1 (น้ำหนักต่อปริมาตร) และกรดอะซิติกร้อยละ 1.0 (ปริมาตรต่อปริมาตร) บรรจุในฟลาสก์ขนาด 250 มิลลิลิตร ปริมาตรอาหาร 100 มิลลิลิตร ฆ่าเชื้อด้วยหม้อนึ่งความดันไอที่อุณหภูมิ 121 องศาเซลเซียส นาน 15 นาที จากนั้นเติมเชื้อ *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ลงในอาหาร บ่มในสภาวะนิ่งที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส นาน 3 วัน

2. การเตรียมน้ำเปลือกแตงโม

ซื้อแตงโมพันธุ์กินรีจากตลาดหัวตะเข้ กรุงเทพฯ ล้างน้ำให้สะอาด ผ่าแตงโมเป็นชิ้นๆ นำส่วนเปลือกที่เหลือจากการบริโภคหั่นเป็นชิ้นเล็กๆ ประมาณ 1x1 เซนติเมตร และปั่นโดยใช้โถปั่นไฟฟ้า เป็นเวลา 5 นาที จากนั้นกรองเอาส่วนน้ำโดยใช้ผ้าขาวบาง นำส่วนน้ำเปลือกแตงโมวิเคราะห์องค์ประกอบทางเคมีและนำมาใช้เป็นอาหารหมัก

3. ศึกษาสูตรอาหารที่เหมาะสมในการผลิตเซลลูโลสจากแบคทีเรีย *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ในการศึกษานี้ ใช้อาหารหมัก 3 สูตร ดังนี้

สูตรที่ 1 = น้ำเปลือกแตงโม

สูตรที่ 2 = น้ำเปลือกแตงโม น้ำตาลทรายร้อยละ 5 แอมโมเนียมซัลเฟตร้อยละ 0.1 และกรดอะซิติกร้อยละ 1 ปรับ pH เท่ากับ 6.0 (น้ำเปลือกแตงโมที่เติมส่วนประกอบของอาหารสูตรน้ำมะพร้าว)

สูตรที่ 3 = น้ำเปลือกแตงโม น้ำตาลกลูโคสร้อยละ 2 เปปโตนร้อยละ 0.5 ยีสต์สกัดร้อยละ 0.5 โซเดียมไฮโดรเจนฟอสเฟตร้อยละ 0.27 และกรดซิตริกร้อยละ 0.12 ปรับ pH เท่ากับ 6.0 (น้ำเปลือกแตงโมที่เติมส่วนประกอบของอาหารสูตร HS)

นำอาหารทั้งสามสูตรบรรจุในขวดรูปกรวยขนาด 250 มิลลิลิตร ปริมาตร 90 มิลลิลิตร ฆ่าเชื้อโดยใช้หม้อนึ่งความดันไอที่อุณหภูมิ 121 องศาเซลเซียส 15 นาที เติมหัวเชื้อ *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ร้อยละ 10 โดยปริมาตรของอาหาร หมักในสภาวะนิ่งที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส นาน 7 วัน วิเคราะห์ผลผลิตเซลลูโลส ความหนาของแผ่นเซลลูโลสโดยใช้เวอร์เนีย pH ของน้ำหมักวัดด้วยเครื่องวัด pH

$$\text{ผลผลิตเซลลูโลส (กรัมต่อลิตร)} = \frac{\text{น้ำหนักแห้งเซลลูโลส (กรัม)}}{\text{ปริมาตรของอาหารหมัก (มิลลิลิตร)}} \times 1000$$

4. การเก็บเกี่ยวแผ่นเซลลูโลสและการทำให้เซลลูโลสบริสุทธิ์

นำแผ่นเซลลูโลสลงในสารละลายโซเดียมไฮดรอกไซด์ความเข้มข้น 0.5 โมลาร์ ให้ความร้อนที่อุณหภูมิ 90 องศาเซลเซียส นาน 30 นาที เพื่อกำจัดเซลล์แบคทีเรียออกจากแผ่นเซลลูโลส [12] ล้างด้วยน้ำกลั่นหลายครั้งจนกระทั่งน้ำสุดท้ายมี pH เป็นกลาง นำแผ่นเซลลูโลสอบให้แห้งที่อุณหภูมิ 70 องศาเซลเซียส นาน 48 ชั่วโมง วิเคราะห์ผลผลิตเซลลูโลส (กรัมต่อลิตร) คัดเลือกสูตรอาหารที่ให้ผลผลิตเซลลูโลสสูงมาใช้ในการศึกษาต่อไป

5. ศึกษาสภาวะที่เหมาะสมในการผลิตเซลลูโลสจาก *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ในสูตรอาหารที่คัดเลือก

5.1 แหล่งคาร์บอน

โดยใช้แหล่งคาร์บอนดังนี้ กลูโคส ฟรุกโตส ซูโครส แมนนิทอล และกลีเซอรอล ความเข้มข้นร้อยละ 5 (น้ำหนักต่อปริมาตร) เติมในอาหารสูตรที่คัดเลือกได้ ปรับ pH เท่ากับ 6.0 บรรจุในขวดรูปกรวยขนาด 250 มิลลิลิตร ปริมาตรอาหาร 90 มิลลิลิตร ฆ่าเชื้อโดยใช้หม้อนึ่งความดันไอที่อุณหภูมิ 121 องศาเซลเซียส นาน 15 นาที จากนั้นเติมหัวเชื้อ *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ร้อยละ 10 โดยปริมาตร หมักในสภาวะนิ่งที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 7 วัน วิเคราะห์ความหนาของแผ่นเซลลูโลส pH ของอาหารหมักและผลผลิตเซลลูโลส

5.2 แหล่งไนโตรเจน

ศึกษาแหล่งไนโตรเจนดังนี้ แอมโมเนียมซัลเฟต ไดแอมโมเนียมฟอสเฟต น้ำแช่ข้าวโพด (Corn steep liquor) และ ยีสต์สกัด (Yeast extract) ใช้ความเข้มข้นของแหล่งไนโตรเจนร้อยละ 0.1 (น้ำหนักต่อปริมาตร) เติมในอาหารสูตรที่คัดเลือก โดยใช้แหล่งคาร์บอนที่ได้จากการศึกษาในหัวข้อ 5.1 ทำการหมักและวิเคราะห์ผลเช่นเดียวกับหัวข้อ 5.1

5.3 พีเอชเริ่มต้นของอาหารหมัก

แปรผัน pH เริ่มต้นของอาหารสูตรที่คัดเลือกดังนี้ 4.0, 5.0, 6.0, 7.0 และ 8.0 เติมแหล่งคาร์บอนและแหล่งไนโตรเจนที่ได้จากการศึกษาในขั้นต้น ทำการหมักและวิเคราะห์ผลเช่นเดียวกับหัวข้อ 5.1

5.4 ความเข้มข้นของเอทานอล

แปรผันความเข้มข้นของเอทานอลดังนี้ ร้อยละ 0, 0.5, 1.0, 1.5 และ 2.0 โดยปริมาตร เติมแหล่งคาร์บอนและแหล่งไนโตรเจน รวมทั้งพีเอชเริ่มต้นของอาหารหมักที่ได้จากการศึกษาในขั้นต้น เติมเอทานอลในอาหารสูตรที่คัดเลือก ทำการหมักและวิเคราะห์ผลเช่นเดียวกับหัวข้อ 5.1

6. เปรียบเทียบผลผลิตเซลลูโลสจากอาหารที่คัดเลือกกับอาหารสูตรมาตรฐาน HS medium

เลี้ยง *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ในอาหารที่คัดเลือกได้ในสภาวะที่เหมาะสมที่ได้จากการศึกษาในขั้นต้นและเลี้ยงเชื้อในอาหารสูตรมาตรฐาน HS medium ซึ่งประกอบด้วย กลูโคสร้อยละ 2 ยีสต์สกัดร้อยละ 0.5 เปปโตนร้อยละ 0.5 ไดโซเดียมไฮโดรเจนฟอสเฟตร้อยละ 0.27 กรดซิตริกร้อยละ 0.12 และ pH 6.0 บรรจุอาหารเลี้ยงเชื้อลงในขวดรูปกรวยขนาด 250 มิลลิลิตร ปริมาตรอาหาร 90 มิลลิลิตร ฆ่าเชื้อด้วยหม้อนึ่งความดันไอที่อุณหภูมิ 121 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 15 นาที เติม *Komagataeibacter* sp. PAP 1 หมักที่สภาวะนิ่ง อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส นาน 7 วัน วิเคราะห์ผลผลิตเซลลูโลส วัดความหนาแผ่นเซลลูโลส และวัด pH ของอาหารหมัก

7. การผลิตกระดาษจากเซลลูโลสที่ได้จากการหมัก

เตรียมอาหารหมักสูตรที่คัดเลือกได้ และใช้สภาวะที่เหมาะสมที่ได้จากการศึกษาในขั้นต้น ฆ่าเชื้ออาหารโดยต้มให้เดือดเป็นเวลา 15 นาที แบ่งใส่ถาดหมักซึ่งมีขนาด 21x30x5 เซนติเมตร ปริมาตรอาหาร 700 มิลลิลิตร เติมเชื้อ *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ร้อยละ 10 โดยปริมาตร หมักเป็นเวลา 10 วัน เก็บแผ่นเซลลูโลสที่ได้ล้างน้ำให้สะอาด แช่ในสารละลายแอมโมเนียมไฮดรอกไซด์ร้อยละ 0.5 (น้ำหนักต่อปริมาตร) เป็นเวลา 1 คืน ล้างด้วยน้ำสะอาด ต้มในน้ำเดือดเป็นเวลา 30 นาที เพื่อกำจัดแอมโมเนียออก นำมาอัดรีดน้ำด้วยเครื่องอัดรีดน้ำ จากนั้นอบที่อุณหภูมิ 65 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 3 ชั่วโมง จะได้แผ่นเซลลูโลสแห้ง นำแผ่นเซลลูโลสแห้งต้มด้วยสารละลายไฮโดรเจนเปอร์ออกไซด์ความเข้มข้นร้อยละ 1.5 (ปริมาตรต่อปริมาตร) เป็นเวลา 30 นาที เพื่อฟอกสีแผ่นเซลลูโลสให้ขาว ล้างด้วยน้ำสะอาด อบให้แห้งที่อุณหภูมิ 65 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 3 ชั่วโมง และผลิตกระดาษเซลลูโลสที่ได้จากการหมักในอาหารสูตรมาตรฐาน HS medium เปรียบเทียบผลกับกระดาษเซลลูโลสที่ได้จากอาหารหมักที่คัดเลือกได้

7.1 ศึกษาสมบัติเชิงกลของกระดาษเซลลูโลสที่ได้จาก *Komagataeibacter* sp. PAP 1

นำกระดาษเซลลูโลสที่ได้ทดสอบคุณสมบัติเชิงกล เช่น ความแข็งแรงดึง (Tensile strength) ค่ายืด ณ จุดขาด (Elongation at break) และค่ามอดูลัสของยังส์ (Young's modulus) โดยใช้เครื่องมือ Universal Testing Machine

7.2 ศึกษาลักษณะโครงสร้างของเส้นใยเซลลูโลส

นำกระดาษที่ได้จากการศึกษาข้างต้นส่องดูด้วยกล้องจุลทรรศน์อิเลคตรอนแบบส่องกราด (Scanning electron microscope, SEM) เพื่อดูการจัดเรียงตัวของเส้นใย

8. การวิเคราะห์ทางสถิติ

วางแผนการทดลองแบบสุ่มสมบูรณ์ (Completely randomized design, CRD) มีจำนวน 3 ซ้ำ วิเคราะห์ค่าความแปรปรวน (ANOVA) และค่าความแตกต่างของค่าเฉลี่ยระหว่างชุดการทดลองที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 ($p<0.05$) ด้วยวิธี Duncan's new multiple range test (DMRT) สำหรับการศึกษาในหัวข้อการเปรียบเทียบผลผลิตเซลลูโลสจากอาหารที่คัดเลือกกับอาหารสูตรมาตรฐาน HS ซึ่งมี 2 ชุดการทดลอง วิเคราะห์โดยใช้ T-test (Independent t-test) โดยใช้โปรแกรมทางสถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการทดลอง

1. การศึกษาสูตรอาหารที่เหมาะสมในการผลิตเซลลูโลสโดย *Komagataeibacter* sp. PAP 1

จากการทดลองพบว่า สูตรที่ 2 ซึ่งเป็นน้ำเปลือกแตงโมที่เติมส่วนประกอบของอาหารสูตรน้ำมะพร้าว จะให้ผลผลิตเซลลูโลสสูงสุด คือ 3.16 ± 0.12 กรัมต่อลิตร รองลงมาเป็นอาหารสูตรที่ 3 ซึ่งเป็นน้ำเปลือกแตงโมที่เติมส่วนประกอบของอาหาร HS medium จะให้ผลผลิตเซลลูโลส 2.77 ± 0.45 กรัมต่อลิตร สำหรับสูตรที่ 1 ซึ่งเป็นน้ำเปลือกแตงโมอย่างเดียว เชื้อสามารถเจริญและผลิตเซลลูโลสได้ แต่มีปริมาณน้อย แสดงดังรูปที่ 1 อาจเนื่องจากในเปลือกแตงโมมีสารอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญของ *Komagataeibacter* sp. PAP 1 น้อย ซึ่งจากการวิเคราะห์สารอาหารในน้ำเปลือกแตงโมพบว่ามีปริมาณคาร์โบไฮเตรตร้อยละ 2.31 น้ำตาลกลูโคสร้อยละ 0.70 และน้ำตาลฟรุคโตสร้อยละ 1.19 ไม่พบน้ำตาลซูโครส และมีปริมาณโปรตีนร้อยละ 0.12

ดังนั้นจึงได้คัดเลือกอาหารหมักสูตรที่ 2 ซึ่งเป็นน้ำเปลือกแตงโมที่เติมส่วนประกอบของอาหารสูตรน้ำมะพร้าวมาใช้ศึกษาต่อไป

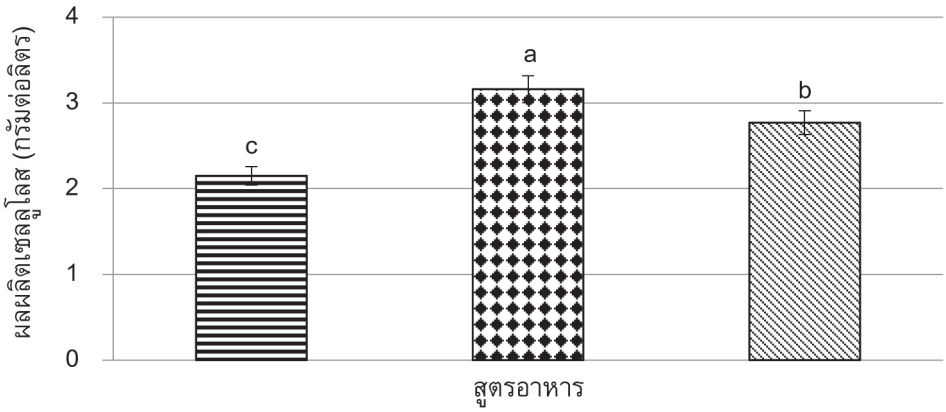

รูปที่ 1 ผลผลิตเซลลูโลสจากการเลี้ยง *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ในอาหารทั้งสามสูตร : ▤ น้ำเปลือกแตงโม ▦ น้ำเปลือกแตงโมที่เติมส่วนประกอบของอาหารสูตรน้ำมะพร้าว และ ▨ น้ำเปลือกแตงโมที่เติมส่วนประกอบของอาหารสูตร HS ในสภาวะนิ่งที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 7 วัน

2. ผลการศึกษาสภาวะที่เหมาะสมในการผลิตเซลลูโลสโดย *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ในอาหารสูตรที่คัดเลือก

2.1 แหล่งคาร์บอน

จากการนำอาหารสูตรที่ 2 ซึ่งเป็นน้ำเปลือกแตงโมเติมส่วนประกอบของอาหารสูตรน้ำมะพร้าว และใช้แหล่งคาร์บอนชนิดต่างๆ พบว่าการใช้น้ำตาลแมนนิทอลเป็นแหล่งคาร์บอนจะให้ผลผลิตเซลลูโลสสูงสุด เท่ากับ 6.04 ± 0.28 กรัมต่อลิตร รองลงมาคือน้ำตาลกลูโคส ซูโครส กลีเซอรอล และฟรุกโตส ซึ่งให้ผลผลิตเซลลูโลส 4.21 ± 0.03, 3.72 ± 0.07, 2.57 ± 0.04 และ 2.40 ± 0.02 กรัมต่อลิตร ตามลำดับ แสดงดังรูปที่ 2

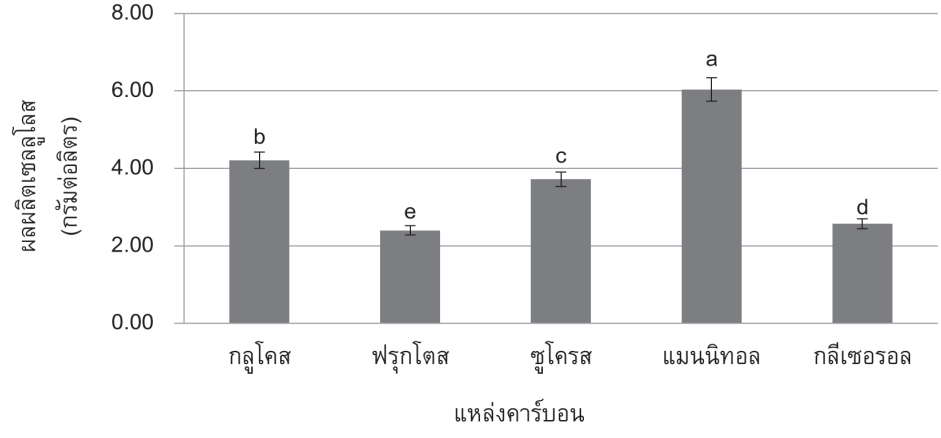

รูปที่ 2 ผลผลิตเซลลูโลสได้จากการเลี้ยง *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ในอาหารที่มีแหล่งคาร์บอนแตกต่างกัน หมักในสภาวะนิ่งที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส นาน 7 วัน

2.2 แหล่งไนโตรเจน

จากการใช้อาหารสูตรที่ 2 ซึ่งเป็นน้ำเปลือกแตงโมเติมส่วนประกอบของอาหารสูตรน้ำมะพร้าว และใช้แหล่งไนโตรเจนชนิดต่าง ๆ ได้แก่ แอมโมเนียมซัลเฟต ไดแอมโมเนียมฟอสเฟต น้ำแช่ข้าวโพด (corn steep liquor) และยีสต์สกัด (yeast extract) ความเข้มข้นร้อยละ 0.1 (น้ำหนักต่อปริมาตร) หมักในสภาวะนิ่งที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส นาน 7 วัน พบว่าไดแอมโมเนียมฟอสเฟตเป็นแหล่งไนโตร-เจนที่ให้ผลผลิตเซลลูโลสสูงสุดคือ 6.57 ± 0.09 กรัมต่อลิตร รองลงมาเป็น แอมโมเนียมซัลเฟต ยีสต์สกัด และน้ำแช่ข้าวโพด ซึ่งให้ผลผลิต 6.50 ± 0.22 6.20 ± 0.25 และ 5.71 ± 0.07 กรัมต่อลิตร ตามลำดับ แสดงดังรูปที่ 3

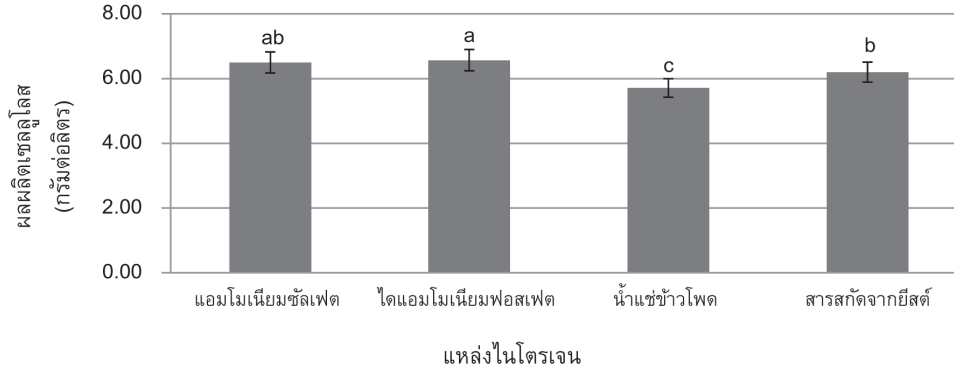

รูปที่ 3 ผลผลิตเซลลูโลสที่ได้จากการเลี้ยง *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ในอาหารที่มีแหล่งไนโตรเจนแตกต่างกัน หมักในสภาวะนิ่งที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส นาน 7 วัน

2.3 ผลของพีเอชเริ่มต้นของอาหารหมัก

การปรับ pH เริ่มต้นของอาหารหมักเท่ากับ 6.0 จะให้ผลผลิตเซลลูโลสสูงสุด เท่ากับ 6.10 ± 0.17 กรัมต่อลิตร รองลงมาคือ pH 5.0 ซึ่งให้ผลผลตเซลลูโลส 5.76 ± 0.56 กรัมต่อลิตร และผลผลิตเซลลูโลสไม่มีความแตกต่างทางสถิติกับ pH 6.0 แสดงดังรูปที่ 4

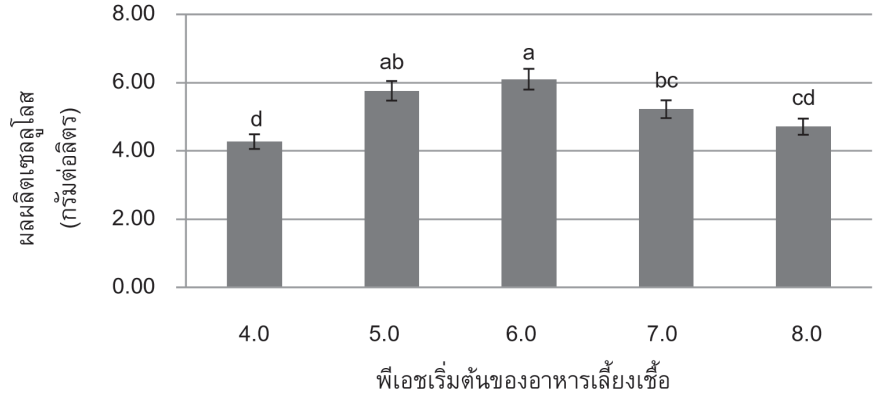

รูปที่ 4 ผลผลิตเซลลูโลสที่ได้จากการเลี้ยง *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ในอาหารที่มี pH เริ่มต้นแตกต่างกัน หมักในสภาวะนิ่งที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส นาน 7 วัน

2.4 ผลของการเติมเอทานอล

จากการศึกษาพบว่า อาหารหมักที่ไม่เติมเอทานอล (ร้อยละ 0 โดยปริมาตร) จะให้ผลผลิตเซลลูโลสสูงเท่ากับ 6.24 ± 0.18 กรัมต่อลิตร เมื่อเติมเอทานอล ผลผลิตเซลลูโลสจะลดลงซึ่งการเติมเอทานอลความเข้มข้นร้อยละ 2.0 มีผลผลิตเซลลูโลสต่ำสุดเท่ากับ 1.98 ± 0.06 กรัมต่อลิตร แสดงดังรูปที่ 5

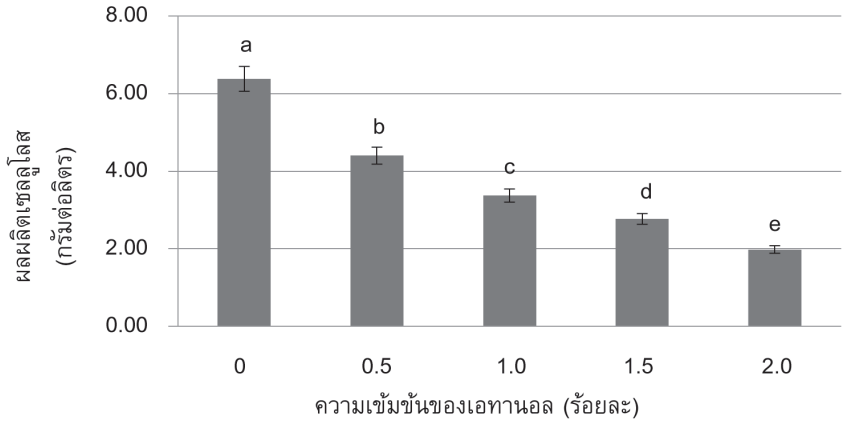

รูปที่ 5 ผลผลิตเซลลูโลสที่ได้จากการเติมเอทานอลความเข้มข้นต่างๆ ในอาหารหมักของ *Komagataeibacter* sp. PAP 1 หมักในสภาวะนิ่งที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส นาน 7 วัน

3. เปรียบเทียบการผลิตเซลลูโลสในอาหารที่คัดเลือกได้กับอาหารสูตรมาตรฐาน HS medium

จากการทดลองพบว่า อาหารสูตรน้ำเปลือกแตงโมที่ใช้น้ำตาลแมนนิทอล และไดแอมโมเนียมฟอสเฟต เป็นแหล่งคาร์บอนและแหล่งไนโตรเจน ปรับ pH เริ่มต้นของอาหารเท่ากับ 6.0 สามารถให้ผลผลิตเซลลูโลส 6.20 ± 0.25 กรัมต่อลิตร ซึ่งสูงกว่าในอาหารสูตรมาตรฐาน HS medium (3.20 ± 0.24 กรัมต่อลิตร) แสดงดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 pH ของอาหารหมัก ความหนา และผลผลิตเซลลูโลสจากการเลี้ยง *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ในอาหารที่แตกต่างกัน หมักในสภาวะนิ่งที่อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส นาน 7 วัน

สูตรอาหาร	pH น้ำหมัก (มิลลิเมตร)	ความหนา (กรัมต่อลิตร)	ผลผลิตเซลลูโลส
สูตรอาหารมาตรฐาน HS	$5.82^{a} \pm 0.04$	$5.96^{b} \pm 0.64$	$3.20^{b} \pm 0.24$
สูตรอาหารที่คัดเลือกหมักในสภาวะที่เหมาะสม	$4.87^{b} \pm 0.045$	$8.83^{a} \pm 0.06$	$6.20^{a} \pm 0.25$

ตัวอักษรต่างกันในแถวแนวตั้ง แสดงว่ามีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95

4. ผลการศึกษาลักษณะโครงสร้างของเส้นใยเซลลูโลสและคุณสมบัติเชิงกลของกระดาษเซลลูโลส

ศึกษาด้วยกล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอนแบบส่องกราด (SEM) พบว่ากระดาษที่ผลิตจากอาหารสูตรน้ำเปลือกแตงโมและอาหารสูตรมาตรฐาน HS medium มีเส้นใยขนาดเล็กมาก และเชื่อมกันเป็นร่างแหอย่างหนาแน่น และโครงสร้างของเส้นใยเซลลูโลสไม่แตกต่างกัน แสดงดังรูปที่ 6 สำหรับคุณสมบัติเชิงกลของกระดาษที่ได้ พบว่ากระดาษที่ได้จากสูตรน้ำเปลือกแตงโมมีค่าความแข็งแรงดึง และค่ามอดูลัสของยังส์สูงกว่ากระดาษที่ได้จากสูตรมาตรฐาน HS medium แสดงดังตารางที่ 2

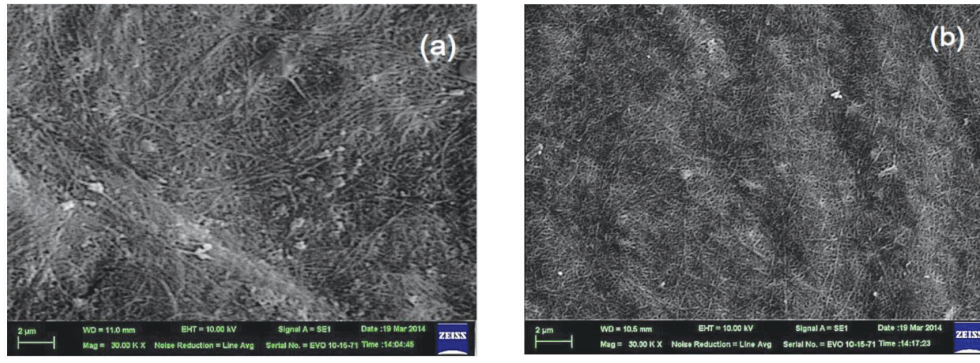

รูปที่ 6 ลักษณะโครงสร้างของเส้นใยเซลลูโลสที่ได้จากการหมักในสูตรอาหารน้ำเปลือกแตงโมในสภาวะที่เหมาะสม (a) และอาหารมาตรฐาน HS (b) ด้วยกล้องจุลทรรศน์อิเล็กตรอนแบบส่องกราด (SEM) กำลังขยาย 30,000 เท่า

ตารางที่ 2 ค่าความแข็งแรงดึง ค่ามอดูลัสของยังส์ และค่ายืด ณ จุดขาดของกระดาษเซลลูโลสที่ได้จากการหมักในอาหารสูตรที่คัดเลือกในสภาวะที่เหมาะสมและอาหารมาตรฐาน HS

ชนิดของกระดาษ	ค่าความแข็งแรงดึง (นิวตันต่อตารางมิลลิเมตร)	ค่าการยืด ณ จุดขาด (ร้อยละ)	ค่ามอดูลัสของยังส์ (นิวตันต่อตารางมิลลิเมตร)
กระดาษจากสูตรอาหารมาตรฐาน HS	36.64 ± 2.32	2.55 ± 0.89	812.60 ± 3.70
กระดาษจากสูตรอาหารที่คัดเลือกหมักในสภาวะที่เหมาะสม	98.79 ± 3.11	7.87 ± 1.32	1,519.00 ± 10.05

สรุปผลและวิจารณ์การทดลอง

เชื้อ *Komagataeibacter* sp. PAP 1 เป็นเชื้อที่แยกได้จากมะละกอที่เน่าเสียในประเทศไทย [11] และมีความสามารถในการผลิตเซลลูโลสได้สูง ในงานวิจัยนี้ได้นำเชื้อ *Komagataeibacter* sp. PAP 1 มาใช้ผลิตเซลลูโลสจากเปลือกแตงโม ซึ่งเป็นวัสดุเหลือทิ้งจากการบริโภค จากการศึกษานำเปลือกแตงโมมาคั้นน้ำ และนำส่วนน้ำเปลือกแตงโมมาใช้เป็นอาหารหมักเพื่อผลิตเซลลูโลสจากเชื้อชนิดนี้ ในการทดลองแบ่งอาหารเป็น 3 สูตร สูตรที่ 1 เป็นน้ำเปลือกแตงโมอย่างเดียว สูตรที่ 2 เป็นน้ำเปลือกแตงโมที่เติมส่วนประกอบของอาหารสูตรน้ำมะพร้าว ซึ่งเป็นสูตรอาหารที่ใช้ผลิตเซลลูโลสทางการค้า (น้ำเปลือกแตงโมเติมน้ำตาลทรายร้อยละ 5 น้ำหนักต่อปริมาตร แอมโมเนียมซัลเฟตความเข้มข้นร้อยละ 0.1 น้ำหนักต่อปริมาตร และกรดอะซิติกความเข้มข้นร้อยละ 1.0 ปริมาตรต่อปริมาตร) สูตรที่ 3 เป็นน้ำเปลือกแตงโมที่เติมส่วนประกอบของอาหารมาตรฐาน HS medium ซึ่งเป็นสูตรมาตรฐานในการเพาะเลี้ยงจุลินทรีย์ที่ผลิตเซลลูโลส จากการทดลองพบว่า สูตรที่ 1 ซึ่งเป็นน้ำเปลือกแตงโมอย่างเดียว *Komagataeibacter* sp. PAP 1 สามารถผลิตเซลลูโลสได้ต่ำกว่าสูตรที่ 2 และ 3 อาจเนื่องจากน้ำเปลือกแตงโมมีสารอาหารที่จำเป็นต่อการเจริญของ *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ต่ำ ซึ่งจากการวิเคราะห์ส่วนประกอบในน้ำเปลือกแตงโมพบว่ามีปริมาณคาร์โบไฮเดรตร้อยละ 2.31 น้ำตาลกลูโคสร้อยละ 0.70 และน้ำตาลฟรุคโตสร้อยละ 1.19 ไม่พบน้ำตาลซูโครส และมีปริมาณโปรตีนร้อยละ 0.12 ซึ่งไม่เพียงพอต่อการเจริญของเชื้อ *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ขณะที่อาหารสูตรที่ 2 ซึ่งนำน้ำเปลือกแตงโมเติมน้ำตาลทราย แอมโมเนียมซัลเฟต และกรดอะซิติก เป็นแหล่งคาร์บอน แหล่งไนโตรเจน และปรับ pH ของอาหารหมักให้เหมาะสมต่อการเจริญของเชื้อทำให้เชื้อสามารถเจริญและผลิตเซลลูโลสได้สูงสุด

จากนั้นได้คัดเลือกอาหารสูตรที่ 2 ซึ่งเป็นน้ำเปลือกแตงโมที่เติมอาหารสูตรน้ำมะพร้าวมาใช้ในการศึกษาสภาวะที่เหมาะสมในการผลิตเซลลูโลสต่อไป จากการนำอาหารสูตร 2 เติมแหล่งคาร์บอนที่แตกต่างกัน พบว่าการเติมน้ำตาลแมนนิทอลเป็นแหล่งคาร์บอนจะให้ผลผลิตเซลลูโลสสูงกว่าน้ำตาลกลูโคส ซูโครส กลีเซอรอล และฟรุคโตส ซึ่งผลการทดลองสอดคล้องกับการทดลองของ Raghunathan [13] จึงได้คัดเลือกการใช้น้ำตาลแมนนิทอลเป็นแหล่งคาร์บอนในการศึกษาต่อไป จากการศึกษาแหล่งไนโตรเจน พบว่าการใช้ไดแอมโมเนียมฟอสเฟตจะให้ผลผลิตเซลลูโลสสูงสุด รองลงมาเป็นแอมโมเนียมซัลเฟต ยีสต์สกัด และน้ำแช่ข้าวโพด ซึ่งผลการทดลองสอดคล้องกับการทดลองของ Lapuz และคณะ [14] และการปรับ pH เริ่มต้นของอาหารเท่ากับ 6.0 จะให้ผลผลิตเซลลูโลสสูงกว่าการปรับ pH เริ่มต้นเป็น 5.0 และ 4.0 ทั้งนี้เนื่องจาก pH เริ่มต้นเป็น 6.0 เป็น pH ที่เหมาะสมต่อการเจริญและการผลิตเซลลูโลสสำหรับเชื้อ *Komagataeibacter* sp. PAP 1 และการปรับ pH เท่ากับ 4.0 อาจทำให้มีการผลิตกรดกลูโคนิกสูง มีผลทำให้การผลิตเซลลูโลสลดต่ำลง [15] จากการศึกษาการเติมเอทานอลความเข้มข้นต่าง ๆ ลงในอาหารหมัก พบว่า การไม่เติมเอทานอล (ร้อยละ 0 โดยปริมาตร) ทำให้เชื้อผลิตเซลลูโลสสูงกว่าการเติมเอทานอลในความเข้มข้นต่าง ๆ อาจเนื่องมาจากการเติมเอทานอลมีผลทำให้ปริมาณอะซิเตทในอาหารเพิ่มขึ้น มีผลทำให้ปริมาณเซลล์ในระยะ Stationary phase ลดลง ส่งผลให้การผลิตเซลลูโลสลดลงตามไปด้วย [16]

จากการศึกษาสภาวะที่เหมาะสมในการผลิตเซลลูโลสของเชื้อ *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ในน้ำเปลือกแตงโม พบว่าการนำน้ำเปลือกแตงโมเติมน้ำตาลแมนนิทอลความเข้มข้นร้อยละ 5 (น้ำหนักต่อปริมาตร) ใช้ไดแอมโมเนียมฟอสเฟตความเข้มข้นร้อยละ 0.1 (น้ำหนักต่อปริมาตร) ปรับ pH เริ่มต้นของอาหารหมัก

เป็น 6.0 และไม่เติมเอทานอล จะให้ผลผลิตเซลลูโลส 6.20 ± 0.25 กรัมต่อลิตร เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับผลผลิตเซลลูโลสที่ได้จากการเลี้ยงในอาหารสูตรมาตรฐาน HS medium ซึ่งเป็นอาหารที่ใช้ในการเลี้ยงเชื้อเพื่อผลิตเซลลูโลส พบว่าการเลี้ยงเชื้อ *Komagataeibacter* sp. PAP 1 ในอาหารน้ำเปลือกแตงโมในสภาวะเหมาะสมที่ได้จากการศึกษาให้ผลผลิตเซลลูโลสสูงกว่าการเลี้ยงในอาหารสูตรมาตรฐาน HS medium สอดคล้องกับการทดลองของ Fan และคณะ [11] ศึกษาการผลิตเซลลูโลสจากแบคทีเรียจากกากส้มที่ผ่านการย่อยด้วยเอนไซม์ด้วยเชื้อ *Komagataeibacter xylinus* CICC No 10529 พบว่าให้ผลผลิตเซลลูโลส 5.7 ± 0.7 กรัมต่อลิตร ซึ่งสูงกว่าการเลี้ยงในอาหารมาตรฐาน HS ซึ่งให้ผลผลิตเซลลูโลส 3.9 ± 0.6 กรัมต่อลิตร

การผลิตกระดาษจากเซลลูโลสที่ได้จากการเลี้ยงเชื้อในอาหารน้ำเปลือกแตงโมในสภาวะที่เหมาะสมเปรียบเทียบกับกระดาษจากเซลลูโลสที่ได้จากอาหารสูตรมาตรฐาน HS medium พบว่าลักษณะเส้นใยเป็นร่างแหประสานกันแน่นไม่แตกต่างกัน เมื่อทดสอบสมบัติเชิงกลของกระดาษ พบว่ากระดาษที่ได้จากอาหารน้ำเปลือกแตงโมมีค่าความแข็งแรงดึงและค่ามอดูลัสยังส์สูงกว่ากระดาษที่ได้จากอาหารสูตรมาตรฐาน HS medium

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากงบประมาณเงินรายได้คณะวิทยาศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า เจ้าคุณทหารลาดกระบัง ประจำปีงบประมาณ 2561

เอกสารอ้างอิง

1. Delmer, D. P., & Amor, Y. (1995). Cellulose biosynthesis. *The Plant Cell, 7,* 987-1000.
2. Ross, P., Mager, R., & Benziman, M. (1991). Cellulose biosynthesis and function in bacteria. *Microbiology and Molecular Biology Reviews, 55,* 35-58.
3. Son, H. J., Kim, H. G., Kim, K. K., Kim, H. S., Kim, Y. G., & Lee, S. J. (2003). Increased production of bacterial cellulose by *Acetobacter* sp. V6 in synthetic media under shaking culture conditions. *Bioresource Technology, 86*(3), 215-219.
4. Ross, P., Mayer, R., Weinhouse, H., Amikam, D., Huggirat, Y., Benziman, M., de Vroom, E., Fidder, A., de Paus, P., Sliedregt, L. A., van der Marel, G. A., & van Boom, J. H. (1990). The cyclic diguanylic acid regulatory system of cellulose synthesis in *Acetobacter xylinus. Journal of Biological Chemistry, 265,* 18933-18943.
5. Ross, P., Mager, R., & Benziman, M. (1991). Cellulose biosynthesis and function in bacteria. *Microbiology and Molecular Biology Reviews, 55,* 35-58.
6. Iguchi, M., Yamanaka, S., & Budhiono, A. (2000). Bacterial cellulose a masterpiece of nature's arts. *Journal of Materials Science, 35*(2), 261-270.

7. Zhao, H., Xia, J., Wang, J., Yan, X., Wang, C., Lei, T., Xian, M., & Zhang, H. (2018). Production of bacterial cellulose using polysaccharide fermentation wastewater as inexpensive nutrient sources. *Biotechnology and Biotechnological Equipment, 32*(2), 350-356.
8. Wu, J. M., & Lui, R.H. (2013). Cost-effective production of bacterial cellulose in static cultures using distillery wastewater. *Journal of Bioscience and Bioengineering, 115*(3), 284-290.
9. Fan, X., Gao, Y., He, W., Hu, H., Tian, M., Wang, K., & Pan, S. (2016). Production of nano bacterial cellulose from beverage industrial waste of citrus peel and pomace using *Komagataeibacter xylinus. Carbohydrate Polymers, 151,* 1068-1072.
10. Oseni, O. A., & Okoye, V. I. (2013). Studies of phytochemical and anti-oxidant properties of the fruit of watermelon *(Citrullis lanatus). Journal of Pharmaceutical and biomedical Science, 27*(27), 508-514.
11. Suwanposri, A., Yamada, Y., Yukaphan, P., & Ochaikul, D. (2013). Identification and biocellulose production of Gluconacetobacter strains isolated from tropical fruits in Thailand. *Maejo International Journal of Science and Technology, 7*(1), 70-82.
12. Bae, S., Sugano, Y., & Shoda, M. (2004). Improvement of bacterial cellulose production by addition of agar in a jar fermentor. *Journal Bioscience Bioengineering, 97*(1), 33-38.
13. Raghunathan, D. (2013). Production of microbial cellulose from the new bacterial strain isolated from temple wash water. *International Journal of Current Microbiology and Applied Science, 2*(12), 275-290.
14. Lapuz, M. M., Gallardo, E. G., & Palo, M. A. (1967). The nata organism-cultural requirement, characteristics and identify, Philippine. *Journal of Science, 96,* 91-109.
15. Hwang, J. K., Yang, Y. K., Pyun, Y. R., & Kim, Y. S. (1999). Effect of pH and dissolved oxygen on cellulose production by *Acetobacter xylinum* BRCS in agitated culture. *Journal of Bioscience and Bioengineering, 88*(2), 183-188.
16. Naritomi, T., Kouda, T., Yano, H., & Yoshinaga, F. (1998). Effect of ethanol on bacterial cellulose production from fructose in continuous culture. *Journal of Fermentation and Bioengineering, 85*(6), 598-603.